

Halász Ágnes

**Politikai költségvetési ciklusok:
fiskális ciklushatások az állami kiadásokban Lengyelországban¹**

A tanulmány a fiskális ciklusok jelenlétét vizsgálja az államháztartási egyenlegek alakulásában Lengyelországban 1989 és 2011 között. Összességében a legutóbbi kutatások eredményei azt mutatják, hogy a politikai költségvetési ciklusok (PBC) jelensége inkább a kevés demokratikus tapasztalattal rendelkező új demokráciákra jellemző, mint a posztoszocialista tranzíciós országok. Mindazonáltal, a ciklusok idővel eltűnnek, ahogy a választópolgárok kiismerik a demokratikus intézmények működését és a politikai manipulációt. Ezt az elméletet azonban Lengyelország mintáját vizsgálva nem tudtuk empirikusan megerősíteni sem a teljes államháztartási egyenlegben, sem az állami kiadásokban. Bár az 1997-es és a 2001-es választási mintában azonosítottunk fiskális ciklushatásokat a nyugdíjak és közszféra bérek terén, ezek átmeneti jellegűek voltak és a pozitív szavazatvásárlási hatásukat sokszor egyéb tényezők, intézkedések mérsékelték. Összességében a lengyel költségvetési egyenleg ciklikus mozgását – különösen a kilencvenes években – jellemzően nem a PBC okozta.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: D72, E62, H3

Kulcsszavak: politikai költségvetési ciklusok, állami kiadások, új demokrácia, Lengyelország

A költségvetési hiány és az állami eladósodás politikai gazdaságtana széles irodalommal bír. A deficit mögött meghúzódó tényezőket és okokat a különböző közgazdasági iskolák eltérő módon magyarázzák. Az újklasszikus iskola a politikusok hiánytermelésre való hajlamát (deficit bias) egyebek mellett a választások idején felfutó, a politikai döntéshozók által kreált ciklusok kapcsán kialakuló költségvetési hiányban kereste (Benczes – Kutasi 2010:217). A jelenség Kenneth Rogoff és Anne Sibert (1988, 1990) kutatása nyomán politikai költségvetési ciklusok (political budget cycles) néven vált ismertté a közgazdaságtudományban.

A téma relevanciája az igen heterogén empirikus eredményekből fakad. Másrészt a vizsgálatok túlnyomó többsége a fejlett és fejlődő országok csoportjára fókuszált, míg a

¹ Halász Ágnes a Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar Doktori Iskolájának doktorjelöltje.
E-mail: halaszagnes@mailbox.hu.

feltörekvő országok – ezen belül is a közép-kelet-európai tranzíciós országok – vizsgálata összességében korlátozott maradt. Végül, a KKE országok fiskális teljesítménye nagy különbségeket mutat, eltérő deficithajlammal. *Adi Brender és Allan Drazen (2003)* nagyhatású tanulmányukban úgy találták, hogy a fiskális ciklusok meglete tipikusan a kevésbé fejlett, új demokráciák sajátja, mivel a választók ezekben az országokban nem rendelkeznek kellő tapasztalattal a politikai ösztönzők és manipuláció terén. Az új demokráciákon belül a szerzők jelentős kiadási oldali ciklust találtak a posztszocialista tranzíciós országokban. Ugyanakkor, ahogy a szavazók fokozatosan kiismerik a demokratikus intézmények működését, a politikusok idővel már nem tudják őket manipulálni, következésképp a PBC eltűnik. *Drazen (2000)* megállapítása szerint ehhez az ún. „cselekedve tanulás” (learning-by-doing) folyamatához megközelítőleg négy választási ciklus szükséges.

Brender és Drazen modelljét egy korábbi tanulmányunkban már teszteltük Magyarország mintáján és bemutattuk, hogy az elmélet megállapításai ellenére a fiskális ciklusok meghatározó szerepet játszottak a magyar államháztartási egyenlegben és állami kiadásokban tapasztalt ciklikus mozgásokban (*Halász 2014*). Ezen eredmények alapján felmerül az a kutatási kérdés, a magyar eset egyedülálló-e az új demokráciákban vagy a régió más országa sem követi a modell implikációit? Jelen tanulmányban Lengyelország mintáján vizsgáljuk a politikai költségvetési ciklusokat. Ennek oka, hogy a lengyel államháztartási egyenleg a kilencvenes években erőteljes ciklikusságot mutatott, ami a kétezres évekre eltűnt és a fiskális politika fegyelmezetten alakult. Ez alapján úgy tűnik, hogy brenderi-drazeni modell implikációt és a cselekedve tanulás folyamatát a lengyel eset követi. Kérdés, hogy ezt a látszólagos egyezést a költségvetési pozíciók mélyreható elemzése is alátámasztja-e.

Elméleti áttekintés

A politikai üzleti ciklusok tradicionális modelljei

A politikai üzleti ciklusok alappilléret két bázismodell jelenti: az egyik a *William D. Nordhaus (1975)* nevével fémjelzett, ún. opportunist (ideológiamentes) modell, a másik pedig *Douglas A. Hibbs (1977)* pártos vagy pártelvű modellje. Ezek az elméletek alapvetően azt állítják, hogy választási időszakokban a hivatalban lévő politikusok saját újraválasztási esélyük rövid távú maximalizálása érdekében átmenetileg felfűtik a gazdaságot aktív monetáris politikai eszközök

használatával. A folyamat eredményeként a gazdaság teljesítménye ex ante fokozódik, a jövedelmek nőnek, a munkanélküliség csökken, tehát a társadalmi elégedettség javul. A választások elmúltával pedig fiskális restriktációt hajtanak végre a politikusok, ezzel hűtve a gazdaságot. Nordhaus modelljében a gazdaságot egy rövid távú várakozásokkal kiegészített Phillips-görbe írja le. A választók adaptív inflációs várakozásokkal rendelkeznek és rövidlátóak (myopic), döntésüket csakis a gazdaság pillanatnyi teljesítménye alakítja, nem pedig a jövőbeni kilátások. Ráadásul a közelmúlt eseményeire jobban emlékezve, ezeket veszik figyelembe, mintsem a hivatali periódus egyéb időszakainak gazdasági teljesítményét. Összességében és a modellt leegyszerűsítve elmondhatjuk, hogy a közösségi döntések politikai üzleti ciklust generálnak az optimálisnál alacsonyabb munkanélküliségi, és magasabb inflációs rátával a választások előtt, a választásokat követően pedig fordítva (*Nordhaus 1975:185*). Az elmélet egyik alapfeltevése, hogy a kormányzat képes a reáltényezőkre hatni.

Nordhaus modellje ugyanakkor több olyan feltételre is épít, melyek vagy túlságosan leegyszerűsítettnek tűnhetnek, vagy nem túl valószínűek. Egyrészt, a választók magatartása Nordhaus elméletében semmiképpen nem tekinthető racionálisnak, a rövidlátás és az adaptív várakozások olyan jellemzőkkel ruházzák fel a választókat, melyek lehetővé teszik, hogy a politikusok szisztematikusan becsapják őket. A szavazók pedig az expanzió jutalmaként újra és újra bizalmat szavaznak a választásokon, figyelmen kívül hagyva a múltbeli tapasztalatokat (*Alesina 1988:15*). Kritikával illették továbbá azt a keynesi feltevést, mely szerint a kormányzat monetáris politikai eszközökkel képes a reálváltozókra hatni. A Lucas-kritika és a racionális várakozások térnyerésével azonban a kormányzati beavatkozások gazdasági hatásainak ilyen erőteljes hangsúlyozása egyre csökkent. Végül, Nordhaus teljesen figyelmen kívül hagyja a hagyományos baloldali–jobboldali ideológiai vonzódást. A kormányzatok nem tehetik meg, hogy elhanyagolják szavazóbázisuk érdekeit.

A Hibbs-féle pártos modell abban különbözik az ideológiamentes Nordhaus-elmélettől, hogy ennek alapja éppen a baloldali és jobboldali politikai attitűd közötti különbség kivetítése a gazdaságpolitikai célkitűzésekre. Nevezetesen, a politikai színezettől függ az adott kormány inflációra és munkanélküliségre vonatkozó preferenciája (*Hibbs 1977*). A Lucas-kritika kapcsán a Phillips-görbe-elmélet térvessztése a pártelvű elméletek fejlődését is hátráltatta. A pártos modellek új korszakát Alberto Alesina hozta el, aki a racionális várakozásokra építve formálisan is modellkeretek közé foglalta Hibbs elméletét.

Az empirikus eredmények azonban vegyes képet festenek, a tradicionális modellek állításait nem sikerült egyértelműen bizonyítani.² A tesztek nyilvánvalóvá tették, hogy az aggregált gazdasági feltételek, mint az egy főre jutó kibocsátás vagy jövedelem igenis hatással vannak a választói mintákra. Számos ország elemzése nem mutatta ki, hogy a gazdasági tevékenység növekedése összefüggésben állna a közelgő választásokkal, míg a választásokat követően az infláció erősödése viszont igen (*Drazen 2001:83-85*).

A PBC-modellek második és harmadik generációja

A politikai üzleti ciklusok hagyományos modelljeinek fénykora meggyőző empirikus bizonyítékok hiányában és a túlzott leegyszerűsítések miatt hamar leáldozott. Mindazonáltal fontos kiindulópontját jelentik a PBC-elméletek későbbi fejlődéstörténetének.

A korai második generációs modellek is a politikai manipuláción alapulnak, ugyanakkor itt a megtevesztés alapja nem a szavazók naiv hozzáállása a politikai rendszerek működéséhez, hanem az információs aszimmetria az egyébként racionális választók oldaláról. Ezek a modellek szintén a Phillips-görbére és a monetáris eszközök hatékony kormányzati manipulálására építenek. Ez a feltétel a független jegybankok világában – legalább is a fejlett országokban – erősen megkérdőjeleződik.

A hagyományos modellek feltételrendszerétől való elmozdulást és így igazi áttörést a politikai üzleti ciklusok elméletében Kenneth Rogoff és Anne Sibert (1988, 1990) hozott, akik elutasítják a Phillips-görbét a PBC magyarázása során és helyette a fiskális politikára fókuszálnak. Ennek tükrében Rogoff bevezette a politikai költségvetési ciklusok (political budget cycles) terminológiát, és azt használta a politikai üzleti ciklusok kifejezés helyett.³

A költségvetési ciklusokat a következők szerint definiálhatjuk: „rendszeresen visszatérő, a választások által előidézett időszakos fluktuáció a kormányzati fiskális politikában. Hatása különösen a költségvetési hiány és/vagy az államadósság nagyságában, illetve a bevételek és kiadások szerkezetében mutatható ki.” (Benczes – Kutasi 2010:224).

A politikai üzleti ciklusok elméletének következő állomását a *Persson és Tabellini (2003)*, valamint *Shi és Svensson (2002a, 2002b)* által elővezetett erkölcsi kockázat (moral hazard)

² *Alesina et al. 1989; Alesina – Roubini 1992; Alesina – Sachs 1988; Alt – Chrystal 1981; McCallum 1978; Lewis-Beck 1988; Tufte 1978*

³ *A továbbiakban a PBC rövidítés alatt a politikai költségvetési ciklust értjük a tágabb üzleti ciklus helyett.*

típusú modellek jelentették a kétezres évek elején. Szintén a politikusi kompetenciára építve, ezek a modellek alapozták meg az elmélettörténet harmadik generációját. Az elmélet újítása, hogy maguk a politikusok sincsenek ex ante teljes mértékben tisztában saját kompetenciájukkal és ezáltal azzal sem, hogy mennyire lesznek képesek kezelni a jövőben felmerülő problémákat. Így alapvető feltételezés az erkölcsi kockázat típusú modellben, hogy a politikusok „termelékenységét” – azaz kompetenciáját, hogy adónövelés nélkül termeljenek állami javakat – sem a választók, sem maguk a politikusok nem képesek közvetlenül mérni (*Shi – Svensson 2003:70*). A hatalmon lévő politikusok ezzel természetesen tisztában vannak, ezért szándékosan a deficitfinanszírozás mellett döntenek, hogy kompetensebbnek láttassák magukat (*Benczes – Ürögdi 2008:269*).

A politikai üzleti ciklusok irodalmának kétségkívül új fejezetét jelentette Rogoff költségvetésiciklus-elmélete, melyet számos empirikus kutatás követett a kilencvenes évek folyamán⁴. A kutatások azonban általában véve azt a tendenciát mutatták, hogy míg a fejlett, iparosodott országokban nem igazolódik Rogoff modellje, addig a fejlődő országokban igen. Az eltérések mögött meghúzódó okokat a kutatók ezt követően az intézményi tényezőkben keresték.

Választási ciklus az érett és a fiatal demokráciákban – ciklushajlam és a tanulási folyamat

Az intézményi tényezők szerepét többek között Adi Brender és Allan Drazen kutatta, akik arra jutottak, hogy az eltérő empirikus eredmények mögött a demokratikus intézményrendszer minősége húzódik meg. Nevezetesen, minél érettebb és stabilabb egy demokrácia működése, annál kisebb a valószínűsége az ún. szavazatvásárlás (pork barrel spending)⁵ megvalósulásának. A PBC irodalmában nagy áttörést hozott *Brender és Drazen (2003)* sokat hivatkozott tanulmánya, melyben nagy elemszámú, fejlődő és fejlett országokat egyaránt magába foglaló mintán tesztelték a költségvetési ciklusok jelenlétét. 107 ország 1960–2002 közötti adatait vizsgálva találtak ciklust a fiskális egyenlegben, melynek erőssége azonban több tényezőtől függ. Ezért szétválasztják egymástól a régóta működő, érett, ún. „rég” demokráciákat és a rövid ideje működő, fiatal, ún. „új” demokráciákat.

⁴ lásd: Ames 1987; Block 2002; Alt – Lassen 2006; Brender – Drazen 2003; Mink – de Haan 2006; Schuknecht 2000; Andrikopoulos et al. 2004

⁵ lásd: Drazen – Eslava 2006

Az első teszt során a szerzők a fejlett (OECD) országokat vizsgálták, ahol a mintában Görögország, Portugália, Spanyolország és Törökország alkották az új demokráciák csoportját. Első körben találtak fiskális ciklust a fejlett országokban mind a költségvetési egyenlegre, mind a kiadásokra és bevételekre nézve. Második körben azonban, amikor a négy új demokráciát kivonták a mintából, a fiskális egyenleg ciklusa teljesen eltűnt, ami azt jelenti, hogy az új demokráciák okozták a ciklushatást a fejlett országok mintájában. A második teszt során már együtt tesztelték a fejlett és fejlődő országokat, és újfent erős bizonyítékot találtak a politikai költségvetési ciklusok jelenlétére. Miután ebben az esetben is kivették az új demokráciákat a mintából, a ciklus szintén eltűnt. További eredményük, hogy az új demokráciák teljes csoportjában a kiadási oldali ciklust a posztkommunista országok okozzák, amennyiben a tranzíciós országokat kiveszik a mintából, a kiadási ciklus megszűnik (*Brender – Drazen 2003: 13-14*). Ezt követően azt a hipotézist tesztelték, hogy valójában nem a demokrácia kora, hanem annak minősége számít, és a PBC a gyengébb minőségű demokráciák sajátja. Eredményük szerint azonban a demokrácia minősége csak a teljes mintára szignifikáns, ha szétválasztják a két országcsoportot, akkor már nem az: új demokráciákban van PBC, míg a régi demokráciákban nincs, függetlenül a demokrácia minőségétől. Ennek okát ugyanakkor abban látják, hogy a gyengébb demokráciákban az új demokráciák aránya eleve magasabb (*Brender – Drazen 2003:16*).

Az ellentmondásos eredményekre *Drazen (2000)* elmélete szolgálhat válaszként, aki a tapasztalatszerzés általi tanulási folyamatot tekintette meghatározónak a választási ciklusokban. Eszerint hiába racionálisak a választók, az ismerethiány meggátolja őket abban, hogy döntéseik is racionálisak legyenek. Idővel azonban a választók kellő tapasztalatra tesznek szert, kiismerik a demokratikus politikai rendszerek működését, a politikai motivációkat, így csökken az információs aszimmetria. Ennek eredményeként már nem fogják megjutalmazni a fiskális manipulációt végrehajtó politikusokat, mert tisztában vannak a tényleges hatásokkal, következményekkel. A tapasztalatszerzés meghatározó eleme a folyamatnak, és ez különbözteti meg egymástól a régi demokráciát az újtól. A „cselekedve tanulás” szükséges és elkerülhetetlen folyamatához az új demokráciákban – így a posztoszocialista KKE országokban is – *Drazen* becslése szerint négy választási ciklus, azaz megközelítőleg 16 év szükséges. Ezekkel az új empirikus eredményekkel feloldódni látszik a racionális viselkedés és az eddigi eredmények közötti ellentmondás (*Benczes – Ürögdi 2008:272*).

Brender és Drazen munkásságának eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze: 1) szignifikáns fiskális ciklus található a költségvetési egyenlegekben a posztoszocialista tranzíciós országokban, 2) amelyet a kiadási oldal ciklusa generál. 3) A PBC ugyanakkor idővel eltűnik, ahogy a szavazók kiismerik és megtanulják a demokratikus intézmények működését. 4) Ehhez a „cselekedve tanulás” folyamatához becslés szerint négy választási ciklus, azaz 16 év szükséges; ezt követően a PBC eltűnik.

A következő fejezetben ezt a hipotézist teszteljük egy új demokratikus KKE ország, Lengyelország mintáján 1989 és 2011 közötti időszakra vonatkozóan. Ez a periódus 22 évet és hét teljesen szabad országgyűlési választást ölel fel. Alapfeltevésünk szerint a kilencvenes évek ciklikus mozgását a költségvetési egyenlegben (1. ábra) a PBC okozza, ami az ezredforduló után fokozatosan megszűnik, ahogy a választói tapasztalatszerzés és a cselekedve tanulás folyamata végbemegy. A tanulmányban az állami kiadásokra, ezen belül is a közszféra bérekre és a pénzbeli szociális kiadásokra fókuszálunk. Ennek oka, hogy a közösségi fogyasztás után ez a két tétel adja az állami kiadások zömét Lengyelországban.

A lengyel eset

A transzformáció és a makrogazdasági stabilizálás időszaka: 1989-1993

A strukturális változások Magyarországhoz hasonlóan Lengyelországban is már a hetvenes-nyolcvanas években megkezdődtek, 1989-re az ország a terv- és a piacgazdaság között félúton helyezkedett el (*OECD 1992*). Egyidejűleg ugyanakkor laza makrogazdasági politika volt jellemző, ami egyre fokozódó bérnyomást eredményezett (*Kolodko 1991*). Az élelmiszerárak és az árfolyam 1989 őszén végrehajtott felszabadításával egyenes út vezetett az ún. shortage-flation szindrómához, azaz a hiperinfláció és áruhiány együttes jelenségéhez (*Kolodko – McMahon 1987*). Így 1989 végére a gazdasági és politikai feltételek – a súlyos gazdasági válság, illetve az erős társadalmi mandátummal bíró új kormány – kedvezőek voltak egy radikális reformprogram elfogadásához (*Johnson – Kowalska 1994*). 1990 elején elindították az akkori pénzügyminiszter nevével fémjelzett stabilizációs és liberalizációs csomagot, az ún. Balcerowicz-tervet, mely az átalakulásban a radikális megoldást választotta. Lengyelország ezzel a sokterápia elvén alapuló gazdasági program mellett kötelezte el magát, mely a stabilizálás és az azonnali ár- és

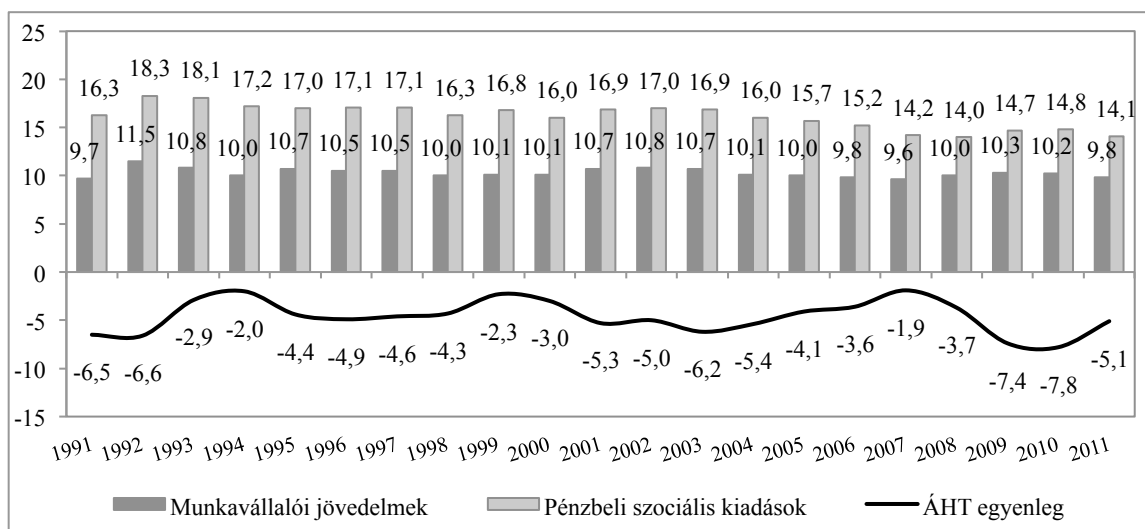
kereskedelmi liberalizáción alapult, valamint a hosszabb távon végrehajtandó strukturális reformutat is kijelölte (*Sachs – Lipton 1990*). A program fontos részét képezte a fiskális stabilizálás, 1990-ben a GDP 7%-ának megfelelő mértékben hajtottak végre kiigazítást, aminek köszönhetően a költségvetés egyenlege jelentősen javult. Kiadási oldalon a támogatásokat csökkentették, valamint a bérek indexálását is mérsékeltek. Az infláció megfékezését hagyományos módon ugyanis a bérek lenyomásával és recesszió generálásával igyekeztek megvalósítani. Ennek eszköze a nominális bérhorgony szerepét betöltő, a hatóságilag meghatározott béremelkedést meghaladó bérnövekményekre kivetett speciális büntetőadó az ún. popiwek volt. Ez az intézkedés azonban komoly negatív társadalmi visszhangot váltott ki, hiszen az infláció megfékezésének költségeit legnagyobb részt a munkásosztályra hárította (*Stone 2002:94*). A sokterápia hatására és a súlyos gazdasági recesszió ellenére kedvezően alakuló költségvetési folyamatok 1991-ben, a parlamenti választások évében azonban megfordultak. A deficitnövekedésben a transzformációval párhuzamosan csökkenő adóbevételek mellett az állami kiadások is fontos szerepet játszottak. A szociális transzfereken erős nyomás mutatkozott, amit más tételeken végrehajtott csökkentés 1991-től már nem tudott ellensúlyozni (*OECD 1992:33*). Mindazonáltal, 1991-1993 között a szociális transzferek mellett a közsféra bérek is jelentősen bővültek.

Közsféra bérek: Lengyelországban a közsférában dolgozók aránya nem tekinthető kiugró mértékűnek (*Kézdi 1998*), így önmagában a létszám adatok nem igazolják a magas közsféra bértömeget. Az állami szektor bérpolitikáját pedig strukturális és stabilizációs tényezők egyaránt alakították, 1990-1991 során a büntetőadó alapvetően gátat szabott a diszkrecionális béremeléseknek. Ennek eredményeként az állami szektorban a reálbérek drasztikusan csökkentek, 1990-ben összességében 20%-kal (*Bresser Pereira et al. 1992:153*). Majd 1991-ben többször is lazítottak a büntetőadón (*OECD 1992*), ami miatt a munkavállalói jövedelmek mértéke 1992-ben 1,8 százalékponttal a GDP 11,5%-ára nőtt. Annak ellenére ugyanis, hogy az Olszewski-kabinet 1992-től javaslatot tett a közsféra béreknek a vállalati keresetekkel való indexálásának felfüggesztésére, hogy ezzel csökkentsék az állami bérkiadásokat, ezt a lépést utólag az Alkotmánybíróság megvétózta (*OECD 1992:77*). A közsféra bértömeg bővülésében továbbá az is fontos szerepet játszott, hogy az állami bérnorma 1991-ben mesterségesen alacsony szinten tartotta a bérkiadásokat a közsférában a stabilizálás alatt. A munkavállalói jövedelmek

1992. évi megugrását fokozatos csökkenés követte. Ez alapján pedig sem az 1991-es, sem az 1993-as parlamenti választási mintában nem azonosíthatunk politikai költségvetési ciklusokat.

1. ábra

Az államháztartási egyenleg, az állami munkavállalói jövedelmek és pénzbeli szociális transzferek alakulása Lengyelországban 1991 és 2011 között (a GDP %-ában)

Megjegyzés: parlamenti választási évek: 1991; 1993; 1997; 2001; 2005; 2007; 2011

Forrás: EB (2012), EBRD (1996), OECD adatbázis

Szociális kiadások: A pénzbeli szociális kiadások tetemes részét Lengyelországban a nyugellátások (időskori, hozzátartozói, rokkantsági) teszik ki. Összességében a nyugdíjak növekedésében három tényező játszott szerepet 1989-1993 között, miközben a demográfiai folyamatok nem indokoltak ekkora kiadásnövekedést (*Vanhuysse 2004*). A járulékfizetések csökkenése mellett a nyugellátásra jogosultak számának növekedése is meghatározó volt. A régióban ugyanis Magyarország mellett Lengyelországban vált a leginkább jellemzővé a korkedvezményes vagy rokkantsági nyugdíjprogramok választása a transzformációs recesszió miatt kialakult tartós munkanélküliség elkerülése érdekében. Harmadrészt pedig a nagyvonalú, az átlagbérekhez történő indexálás is növelte a kiadásokat. Utóbbi, párosulva a rendszerváltáskori bérrobbanással azt eredményezte, hogy 1991-ben például az átlagos időskori nyugdíjak az átlagbérek 76%-át tették ki (*OECD 1998:68*). Ezek a folyamatok állandó és tartós fiskális nyomást eredményeztek a nyugdíjrendszerben, ami jól nyomon követhető a pénzbeli társadalmi transzferek magas és növekvő GDP-arányos szintjében is (1. ábra). A fiskális

nyomásra reagálva a kormányok több ízben és módon próbálták csökkenteni a kiadásokat 1991-1992 során, a juttatások mérséklése azonban jellemzően az Alkotmánybíróság vétója miatt bukott meg (*OECD 1992*). Végül, 1993-ban az indexálást sikerült jelentősen szigorítani, a nyugdíjasok számának növekedése azonban gátat szabott a kiadáscsökkenésnek (*OECD 1994:39*). Másrésről azonban érdemi PBC-re utaló jel sem mutatkozott.

A stabilizálás utáni felívelés: 1993-2000

A makrogazdasági stabilizációt követően a lengyel gazdaság felívelése hamar megindult és erőteljes maradt, 1993 és 2000 között időnként a 6-7%-ot is elérte a GDP bővülése (*EBRD 2001*). Mindeközben politikai stabilitásról nem szólhatunk, a lengyel politikai életet nagyfokú polarizáció és fragmentáció jellemezte a kilencvenes években (*Millard 2010*). Ennek ellenére a gazdaságpolitikai kontinuitás alapvetően fennmaradt és a költségvetési folyamatot a középtávú, stratégiai és konzervatív tervezés jellemezte olyan átfogó programokkal, mint az ún. „Strategy for Poland” vagy az 1996-ban elfogadott „Package 2000”, mely a fenntartható növekedés és alacsony infláció érdekében kisebb államot, alacsonyabb állami kiadási és bevételi szintet célzott meg. Erre tekintettel a fiskális politika is kedvezően alakult, az államháztartási deficitet sikerült stabilizálni és a hiányt évről évre mérsékelni (1. ábra), amihez a tervezettnél erősebb növekedés is hozzájárult. Ennek ellenére az állami újraelosztás mértéke továbbra is magas, 50% körüli szinten maradt. 1995-től a kedvező trend átmenetileg megfordult és 1996-ra a választások előtti évben a deficit 4,9%-ra nőtt. Növekvő állami bevételek mellett a romlást a kiadások emelkedése okozta. 1997-től azonban már jelentősen csökkent az állam mérete Lengyelországban, nem csak a korábbi időszakhoz, hanem a régiós országokhoz képest is (*OECD 1997*). Ehhez az 1997-es parlamenti választásokat követően felálló új kabinet gazdaságpolitikája nagyban hozzájárult (*EIU 1997*). A fiskális mutatók ciklikus mozgása első ránézésre PBC-t sejtet. Mindazonáltal, az 1997-es választási év költségvetésének makrogazdasági keretét a „Package 2000” adta, mely az ország nemzetközi szervezetek (IMF és OECD) felé tett kötelezettségvállalásaival együtt, kevés teret hagytak a fiskális manőverezéshez a választási évben (*EIU 1996b:15*).

Másrésről az egyes kiadási tételek alakulása sem utal PBC-re látszólag: a közszféra bérek 1995-től, míg a pénzbeli társadalmi transzferek pedig 1993-tól összességében csökkenést mutattak (1. táblázat).

Az állami kiadások szerkezetének gazdasági dekomponálása Lengyelországban
(a GDP %-ában)

<i>a GDP százalékában</i>	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Közösségi fogyasztás	17.8	15.4	18.7	18.3	17.8	17.3	17.4	17.4
Munkavállalói jövedelmek	10.8	10.0	10.7	10.5	10.5	10.0	10.1	10.1
Kollektív fogyasztási kiadás	8.9	6.3	7.3	7.4	7.3	7.3	7.3	7.3
Természetbeni társadalmi juttatások	8.9	9.0	11.3	10.9	10.4	10.1	10.1	10.2
Pénzbeli társadalmi juttatások	18.1	17.2	17.0	17.1	17.1	16.3	16.8	16.0
Kamatok	7.9	6.0	5.7	4.6	4.5	4.0	3.0	3.0
Támogatások	1.9	1.9	0.9	1.0	0.8	0.6	0.5	0.5
Egyéb folyó kiadás	1.3	1.3	1.2	1.3	1.4	1.0	0.6	0.7
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	3.4	3.1	3.3	3.6	3.9	3.9	3.5	2.4
Összes kiadás	n.a.	n.a.	47.7	51.0	46.4	44.3	42.7	41.1

Megjegyzés: parlamenti választási évek a vizsgált időszakban: 1993; 1997

Forrás: EB (2012)

Közsféra bérek: Az átlagos közsféra bérek relatív csökkenése a magánszféra bérekhez képest Lengyelországban is megfigyelhető a kilencvenes évek első felében (*OECD 1997:60*). Ezt követően azonban gyorsult az állami keresetek nominális növekedése és a vállalati szektor ütemét is meghaladta. A lazuló állami bérpolitikát a közelgő választások (*EIU 1996a*) mellett a társadalmi elégedetlenség is fűthette. Ennek oka, hogy korábban a költségvetési fegyelem a közsféra béreket, főként az oktatás és egészségügy területeit, jelentősen érintette. 1996-ban az állami szférában a reálbérek mind a bérnorma, mind az infláció szintjét meghaladó mértékben, 27,8%-kal emelkedtek (*OECD 1998:19*). A trend a választások évében, 1997-ben is folytatódott, mivel a kormányzat a munkavállalókkal és munkáltatókkal 5,5%-os közsféra reálbéremelésben állapodott meg (*EIU 1996a:13*). Ezek a folyamatok ugyanakkor nem tükröződnek aggregált szinten a GDP-arányos munkavállalói jövedelmek alakulásában (1. táblázat), amiben az erős gazdasági növekedés hatása is tetten érhető.

Szociális kiadások: A magas nyugdíjkiadások problémája 1993 után is fennállt Lengyelországban. A laza szabályozás hatására a kilencvenes évek közepén a lakosság 24%-a részesült valamilyen formájú nyugellátásban, így a kiadások a GDP 15%-a körül stabilizálódtak (*OECD 1997*). 1997-ben a parlamenti választások évében a nyugdíjak reálértéke 5%-kal nőtt, míg az 1998-as büdzséterv 2%-os reálnövekedési előirányzatot tartalmazott (*OECD 1998:68*). Ennek eredményeként 1997-ben átmenetileg 15%-ról 15,4%-ra nőtt a nyugellátások GDP-

arányos mértéke. A viszonylag magas reálnövekedés azonban nem ellensúlyozta azt a ténytet, hogy a nyugdíjrendszerben lévő tartós fiskális nyomás kezelése érdekében a kormány 1997. áprilisban – fél évvel a választások előtt – elfogadta az átfogó nyugdíjreformot. A társadalmilag népszerűtlen intézkedés időzítése politikailag nem tekinthető előnyösnek és ilyen formán mindenképpen a költségvetési ciklusok ellen ható lépésnek számít.

Összességében az 1997. évi költségvetés sem tekinthető választási büdzsének. Bár a fő kiadási fejezetek, az oktatás és egészségügy több forrást kapott, és a nyugdíjakat is emelték, kontrollálatlan osztogatásnak nem lehattünk szemtanúi (*EIU 1996b:16*).

Gazdasági lassulás, romló fiskális pozíciók: 2000-2008

A 2001-es parlamenti választások előtt erőteljes politikai turbulencia figyelhető meg Lengyelországban, komoly mozgásokkal, kiválásokkal, új tömörülések megalakulásával. Eközben a kampányok fókuszában a gazdasági lassulás és a növekvő munkanélküliség állt (*EIU 2001a*). 1999-től kezdődően ugyanis a lengyel gazdaság teljesítménye romlott, amivel párhuzamosan a munkanélküliségi ráta növekedni kezdett, komoly társadalmi és politikai nyomást generálva. A külső dekonjunktúra, illetve a belső gazdasági ciklusok alakulásán túlmenően, a lengyel gazdaság viszonylagos gyenge teljesítményének további oka a fiskális és monetáris politika nem megfelelő összehangolása (mismatch). A fiskális politikát ugyanis széles körben túl lazának tartották, amit viszont a szigorú monetáris politika túlkompenzált (*EIU 2001b:17*). Ezt követően 2003-tól megindult a gazdaság felívelése, és egészen a 2008-as globális gazdasági válságig átlagosan 5%-kal bővült a lengyel gazdaság (*EBRD 2009*). A lassuló gazdasági teljesítmény az ezredfordulón a költségvetési pozíciókat is negatívan befolyásolta. A közelgő 2001-es parlamenti választásokra tekintettel azonban a kormánypártokban nem volt meg a kellő akarat a szükséges kiadáscsökkentés végrehajtására. Az államháztartási hiány így évről évre nőtt és 2001-ben már a GDP 5,3%-ra rúgott. Az OECD beclése szerint 2001-ben az államháztartási deficit romlásának közel feléért ciklikus tényezők, míg a másik feléért diszkrecionális lazító lépések voltak a felelősek (*OECD 2002:57*). A laza fiskális politika összességében 2003-ig fennmaradt. Ekkorra azonban a 2001 óta magas deficit hatására növekvő pályára állt államadósság már az alkotmányos küszöbértéket közelítette. Már pedig Lengyelországban az 1997-es alkotmányban rögzített adósságszabály kimondja, hogy az

adósságráta nem haladhatja meg a GDP 60%-át. A lengyel kormányok szigorú ellentételező lépésekről kötelesek dönteni, amennyiben az adósság mértéke eléri az 50%-os, illetve 55%-os küszöbértékeket (*Ódor – P. Kiss 2011*). Ezt 2003 végén az akkori gazdasági miniszter nevével fémjelzett program keretében a baloldali kormány megtette. A Hausner-terv többek között a szociális kiadások jelentős csökkentését célozta meg 2007-ig. A 2004 és 2007 közötti időszak a 2005-ös, illetve a 2007-es előrehozott parlamenti választások ellenére összességében a kiigazítás jegyében telt, javuló államháztartási pozíciókkal. A 2006-ban tapasztalt politikai változások és turbulenciák (*Millard 2010*) csak kevés hatással voltak a gazdaságpolitikára. A 2007-es költségvetés is kedvezően alakult, egyrészt a magasabb bevételi szintnek köszönhetően, másrészt a kiadások is visszafogottak maradtak. A közpénzügyek nem várt kedvező helyzetére tekintettel a kormány számos adó- és kiadási intézkedést ígért 2008-ra, így például közsféra béremelést, minimálbér-emelést, a családi pótlék növelését, valamint a nagyvonalú korkedvezményes nyugdíjak szigorításának elhalasztását (*EIU 2007*). Noha ezekre a politikai lépésekre közvetlenül az őszi parlamenti választások előtt került sor, fontos kiemelni, hogy a döntések még azelőtt születtek, hogy 2007. szeptember elején kiírták volna az előrehozott parlamenti választásokat.

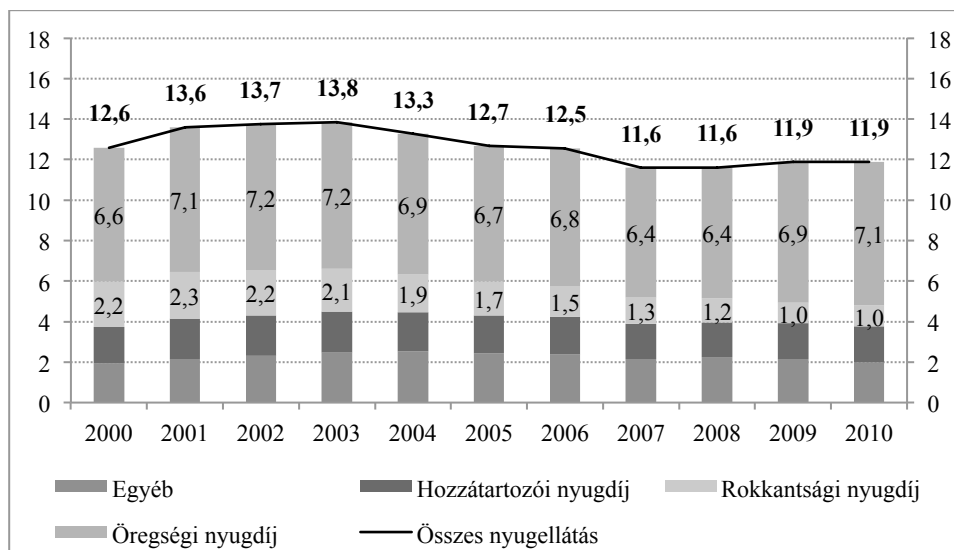
Az állami kiadások szerkezeti megbontása sem utal egyértelműen tipikus PBC ciklusra Lengyelországban a kétezres években. Mind az általunk fókuszba helyezett közsféra bértömegre, mind a szociális kiadásokra igaz, hogy bár a 2001-es választási mintában átmeneti megugrást mutattak, az időszak további részében összességében csökkentek. Így sem a 2005-ös, sem a 2007-es választási mintában látszólag nem mutatkozik PBC (1. ábra).

Közsféra bérek: Az állami kiadások gazdasági dekomponálása alapján a közsféra bérek a GDP arányában 2001-ben megugranak, majd stabilizálódnak 2004-ig, mielőtt jelentős csökkenésnek indulnának (1. ábra). 2000-ben az oktatás terén mutatkozik erősebb ciklus, a 2001-es számokat azonban kissé torzítja a tény, hogy az állami béremeléseket a magánszektor is követte. 2002-ben elvileg a pénzügyminisztérium a bérek befagyasztását célozta meg (*OECD 2002:35*). Ennek ellenére azonban a közsféra bérek növekedését nem korrigálták a vártnál alacsonyabb inflációval, ami további reálnövekedést eredményezett. Másrészt azonban a PBC ellen ható tényezők is mutatkoznak. Az egészségügyi dolgozók bére továbbra is nagyon alacsony, ami fokozza a korrupciót a szektorban, valamint a demonstrációk időről időre való feléledését eredményezi – 2006. áprilisban az orvosok újra sztrájkot hirdettek magasabb béreket követelve

(EIU 2006:20). Másrészt pedig 2001-ben a tanárok bérnövekedését lassította a kormányzat, hogy fedezetet teremtsen a 2000-ben egy évvel elhalasztott (főként szociális) kiadások fedezetének megteremtése érdekében.

2. ábra

Nyugdíjkiadások alakulása Lengyelországban 2000-2010 között (a GDP %-ában)

Forrás: Eurostat

Szociális kiadások: A szociális kiadások – ezen belül is a pénzügyi társadalmi juttatások – mértéke jelentősen megugrott az ezredfordulót követően, majd egészen 2003-ig ezen a magasabb szinten stabilizálódott (1. ábra). A transzferek emelkedése mögött részben a munkanélküli segélyek állnak, a gazdasági lassulással párhuzamosan fokozódó munkapiaci nyomás miatt. Az OECD adatai szerint a kiutalások mértéke az összes állami kiadás arányában 1,4%-ról 2,1%-ra nőtt 1999 és 2001 között. Másrészt viszont a reform ellenére a nyugdíjkiadások is nőttek az időszakban (2. ábra). Ennek oka részben a dekonjunktúra kapcsán elmaradó járulékbévételek. Másrésztől azonban a kormány az időskori nyugdíjak 2000-ben elhalasztott indexálását 2001-ben pótolta, valamint egy egyszeri 10%-os nyugdíjemelést is végrehajtott (a II. világháborúhoz köthető kompenzációs jellegű kifizetés), ami szintén növelte a kiadásokat (OECD 2002). Ezt követően azonban a Hausner-program nagy mértékben érintette a nyugdíjrendszert, azon belül is különösen a rokkantsági ellátást. Az intézkedésekkel jelentősen csökkent a jogosultak köre, emelkedett a nyugdíjkorhatár és szigorodtak az indexálási szabályok (OECD 2006). Mivel azonban a parlament a reformprogramnak csupán egy részét fogadta el, a megtakarítások

részlegesek maradtak (OECD 2006:72). Ennek ellenére a kiadásokat sikerült érdemben mérsékelni, a rokkantsági nyugellátások a GDP 2,1%-áról 1,3%-ra, míg az összes nyugdíjkiadás 13,8 %-ról 11,6%-ra csökkent 2003 és 2007 között (2. ábra). Mindez azt is jelenti, hogy a 2005-ös és 2007-es választási mintában nem találunk PBC-re utaló jeleket, az időszak egésze a konszolidáció jegyében telt.

Válságkezelés Lengyelországban: 2008-2011

Az utolsó vizsgált periódus a 2008-as válságkezelés időszaka Lengyelországban, mely egyúttal magába foglalja az utolsó parlamenti választási mintát. Dacára annak, hogy a Donald Tusk vezette jobboldali kormánykoalíció instabil politikai környezet és előrehozott parlamenti választások eredményeként került hatalomba, korábban nem látott politikai stabilitás övezte működését. A válságot megelőző időszakban a lengyel gazdaság erőteljes növekedést mutatott, az államháztartási hiány 2007 közepéig folyamatosan csökkent, illetve az inflációt is sikerült kordában tartani. Az OECD megítélése szerint a gazdasági stabilitás nagyban köszönhető a prudens múltbeli gazdaságpolitikának. A korábbi fiskális politikai lépések az adóék csökkentésére, az infrastrukturális beruházások növelése, valamint a 2012-es futball Európa-bajnoksághoz kapcsolódó beruházások mind-mind segítettek ellensúlyozni a magánberuházások visszaesését Lengyelországban. A viszonylag zárt gazdaságból eredő előnyök, egyedi országspecifikus tényezők által is támogatott fundamentumok (pl. nem alakult ki hitelbuborék a korábbi jegybanki politikának köszönhetően, erős pénzügyi rendszer, illetve a stabilizációs célú fiskális politikai lépések), valamint az IMF-fel kötött rugalmas készenléti hitelkeret lehetővé tették a recesszió elkerülését és a befektetők bizalmának elnyerését (OECD 2010). Bár a gazdaság visszaesését sikerült elkerülni, a negatív folyamatok rövidtávon a deficit erőteljes emelkedését okozták (1. ábra). A mélyülő költségvetési problémák (2009-ben a költségvetési hiány oldala gyengült leginkább⁶) hatására azonban 2009-ben a GDP 0,7%-ának megfelelő mértékű kiigazítást hajtottak végre a strukturális egyenlegben, majd 2010 elején a kormány egy átfogó

⁶ A válság előtt a kedvező gazdasági teljesítmény a vártnál magasabb állami bevételeket generált. A kedvező költségvetési helyzetet kihasználva, a kormány nagy volumenű adóreformot hajtott végre, melynek keretében az adóék – amely az egyik legmagasabb volt Lengyelországban az OECD országok vonatkozásában és komoly szerepet játszott az alacsony foglalkoztatási rátában – jelentősen csökkent. Az adócsökkentés egyrészt anticiklikus hatásként segítette a gazdaságot 2009-ben, másrészt azonban erősítette a fiskális problémákat (OECD 2010).

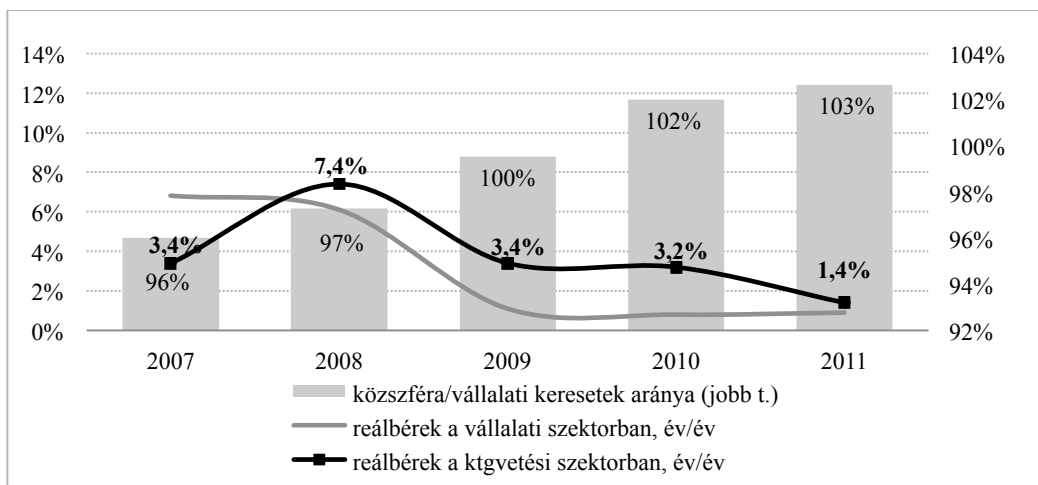
konszolidációs tervet mutatott be. 2011-től így jelentős javulás figyelhető meg a fiskális mutatókban (1. ábra).

A költségvetési kiadások alakulását tekintve a 2007-2011 közötti időszak két periódusra bontható, ahol a 2008-as pénzügyi válság mutatkozik ciklikus kulcstényezőnek, mintsem a parlamenti választások. 2009/2010-ig a pénzbeli szociális juttatások és a munkavállalói jövedelmek egyaránt emelkedtek, majd azonban újra csökkenést mutattak. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy a 2011-es választási mintában sem mutatkozik választási ciklushatás sem a teljes államháztartási hiányban, sem pedig a vizsgált kiadási tételekben.

Közzsféra bérek: Az állami kiadások 2008-2009 során tapasztalt növekedésének egyik fő okozója a közzsféra bértömeg emelkedése volt, mely a 2007-es 9,6%-os GDP arányos szintről 10,3%-ra bővült 2009-ben. Ez arra vezethető vissza, hogy a 2007-es választási ígéretéhez híven a kormányra kerülő Polgári Platform megemelte a tanárok bérét (*EIU 2008:12*). Ez egy atipikus vagy inverz PBC-elem volt, hasonlóként például Magyarországon a 2002-es választásokat követően felálló baloldali kormányzat idején tapasztaltunk (*Halász 2014*). A közzsférában a bérek ezáltal több, mint 7%-os reálnövekedést értek el 2008-ban és 2010-re a költségvetési szféra bérei meghaladták a magánszektor átlagos bérszínvonalát (*3. ábra*). A béremelés hatása ugyanakkor a ciklus második felére lecsengett, és tipikus PBC-re utaló jelet a 2011-es választások előtt nem találni. A költségvetési konszolidáció mellett a munkavállalói jövedelmek mértéke stabil maradt.

3. ábra

A bérek és keresetek alakulása Lengyelországban 2007-2011 között

Szociális kiadások: A pénzbeli juttatások átmeneti emelkedésében az indexálási szabály megváltoztatása tükröződik. 2008-tól ugyanis a szociális kiadásokat nem csak az inflációhoz, hanem részben a bérekhez indexálják, ami megemelte a kiadási szintet (*OECD 2012*). Ennek eredményeként az állami nyugdíjkiadások a GDP 11,6%-áról 11,9%-ra nőttek 2008 és 2010 között, tekintve, hogy az öregségi nyugellátások 6,4%-ról 7,1%-ra emelkedtek (2. ábra). 2008 őszén a kormány benyújtotta a nagy vitát kiváltó nyugdíjreform javaslatát. A reform értelmében az akkor megközelítőleg egy millió korkedvezményes lengyel nyugdíjas közel $\frac{3}{4}$ -e elveszíti jogosultságát, mivel a korengedményes nyugdíjazást bizonyos szakmákra korlátozzák (*EIU 2009*). Majd a 2010-es közpénzügyi konszolidációs terv folytatta a nyugdíjrendszerben megkezdett reformokat és további szigorítást tartalmazott (*OECD 2010:39*). Mindezzel pedig a 2011-es választási minta sem tartalmazott fiskális cikluselemeket a nyugellátások terén Lengyelországban.

Konklúzió

Tanulmányunkban a politikai költségvetési ciklusok (PBC) jelenlétét vizsgáltuk a lengyel államháztartási egyenlegben és a legnagyobb állami kiadási tételekben 1989 és 2011 között. Adi Brender és Allan Drazen sokat hivatkozott nagy volumenű tanulmányukban azt állapították meg, hogy a parlamenti választások időszakában megfigyelhető ciklus az állami kiadásokban tipikusan a kevésbé fejlett és kevés tapasztalattal rendelkező új demokráciák sajátja, mint például a posztoszocialista tranzíciós országok Közép-Kelet-Európában. A PBC azonban fokozatosan eltűnik az új demokráciákban is, ahogy a választók megismerik a demokratikus intézmények működését és a politikai motivációkat. Brender-Drazen modelljét Lengyelország mintáján tesztelve azonban nem tudtuk érdemben megerősíteni a PBC jelenlétét.

1. A várakozásoktól eltérően a politikai költségvetési ciklusok jelenlétét a lengyel mintában nem tudtuk empirikusan érdemben megerősíteni sem a teljes államháztartási egyenlegben, sem az állami kiadások esetében.
2. Bár az 1997-es és a 2001-es választási mintában azonosítottunk fiskális ciklushatásokat a nyugdíjak és közszféra bérek terén, ezek átmeneti jellegűek voltak és a pozitív szavazatvásárlási hatásukat sokszor egyéb tényezők, intézkedések mérsékelték.

3. Összességében megállapíthatjuk, hogy a lengyel költségvetési egyenleg ciklikus mozgását – különösen a kilencvenes években – jellemzően nem a PBC okozta.

A tanulmány további fontos eredménye, hogy a lengyel minta érdemben eltér a magyar esettől. Egy korábbi elemzésben (Halász 2014) ugyanis azt találtuk, hogy Magyarországon a politikai költségvetési ciklusok meghatározó szerepet játszottak az államháztartási egyenleg és az állami kiadások alakulásában 1990 és 2010. Ráadásul, a fiskális ciklusok a kétezres években erősödtek és 2002-ben, valamint 2006-ban csúcsosodtak ki. Az eltérő magyar és lengyel empirikus eredmények alapján úgy tűnik, hogy a KKE országok, mint új demokráciák – szemben Brender és Drazen eredményeivel – nem tekinthetők homogén országsoportnak a politikai költségvetési ciklusok vonatkozásában. Ilyen formán pedig nem vonhatunk általános következtetéseket a fiskális ciklusokra az új demokráciákban. Az eltérő eredmények mögött meghúzódó okok elemzése további kutatást igényel, mindazonáltal úgy tűnik, hogy az intézményi tényezők vizsgálata elengedhetetlen az eltérő tapasztalatok megértéséhez. Valamint kérdés, hogy a régió többi országa milyen mintát követ. Ezen kérdések megválaszolása azonban további mélyreható vizsgálatot igényel, melyre jelen keretek között nincs módunk.

Hivatkozások

- Ames, B. (1987): *Political survival*. Berkeley, University of California Press.
- Andrikopoulos, A. – Loizides, I. – Prodromidis, K. (2004): *Fiscal policy and political business cycles in the EU*. European Journal of Political Economy 20(1): 125–152.
- Alesina, A. (1988): *Macroeconomics and Politics*. In: Fischer, S. (szerk): NBER Macroeconomics Annual, 3. MIT Press.
- Alesina, A. – Mirrlees, J. – Neumann, M. (1989): *Politics and business cycles in industrial democracies*. Economic Policy 4(8): 55-98.
- Alesina, A. – Roubini, N. (1992): *Political cycles in OECD economies*. The Review of Economic Studies 59(4): 663-688.
- Alesina, A. – Sachs, J. (1988): *Political parties and the business cycle in the United States, 1948-1984*. Journal of Money, Credit and Banking 20(1): 63-82.
- Alt, J. – Chrystal, K.A. (1981): *Electoral cycles, budget controls and public expenditure*. Journal of Public Policy 1(1): 37-59.
- Alt, J. – Lassen, D. (2006): *Transparency, political polarization, and political budget cycles in OECD countries*. American Journal of Political Science 50(3): 530-550.

- Benczes, I. – Kutasi, G. (2010): *Költségvetési pénzügyek*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- Benczes, I. – Ürögdi, A. (2008): *A politikai költségvetési ciklusok új elmélete és empiriája*. Pénzügyi Szemle 53(2): 265-279.
- Block, S. A. (2002): *Political business cycles, democratization, and economic reform: the case of Africa*. Journal of Development Economics 67(1): 205-228.
- Brender, A. – Drazen, A. (2003): *Where does the political budget cycle really come from?* CEPR Discussion Papers 4049.
- Bresser Pereira, L.C. – Maravall, J. M. – Przeworski, A. (1993): *Economic reforms in new democracies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Drazen, A. (2000): *Political economy in macroeconomics*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Drazen, A. (2001): *The political business cycles after 25 years*. In: Bernanke, B. – Rogoff, K. (szerk.): NBER Macroeconomics Annual 2000, 15. MIT Press.
- Drazen, A. – Eslava, M. (2006): *Pork barrel cycles*. NBER Working Paper 12190.
- EB (2012): *European Economy, Statistical Annex*, tavasz, Európai Bizottság, Brüsszel.
- EBRD (1996): *Transition Report 1996: Infrastructure and savings*. European Bank for Reconstruction and Development, London.
- EBRD (2001): *Transition Report 2001: Energy in transition*. European Bank for Reconstruction and Development, London.
- EBRD (2009): *Transition Report 2009: Transition in crisis?* European Bank for Reconstruction and Development, London.
- Economist Intelligence Unit (1996a): *Country report Poland*, 1996. augusztus. London.
- Economist Intelligence Unit (1996b): *Country report Poland*, 1996. december. London.
- Economist Intelligence Unit (1997): *Country report Poland*, 1997. november. London.
- Economist Intelligence Unit (2001a): *Country report Poland*, 2001. március. London.
- Economist Intelligence Unit (2001b): *Country report Poland*, 2001. június. London.
- Economist Intelligence Unit (2006): *Country report Poland*, 2006. június. London.
- Economist Intelligence Unit (2007): *Country report Poland*, 2007. szeptember. London.
- Economist Intelligence Unit (2008): *Country report Poland*, 2008. szeptember. London.
- Economist Intelligence Unit (2009): *Country report Poland*, 2009. január. London.
- Halász, Á. (2014): *Political budget cycles in Hungary*. In: István Benczes (szerk): Crisis in the West and the East, 184-204. Wiener Verlag für Sozialforschung, Bécs.
- Hibbs, D. A. (1977): *Political parties and macroeconomic policy*. The American Political Science Review 71(4): 1467-1487.
- Johnson, S. – Kowalska, M. (1994): *Poland: the political economy of shock therapy*. In: Stephan Haggard – Steven Webb (szerk): Voting for Reform: Democracy, Political Liberalization, and Economic Adjustment, 185-241. Oxford University Press.

- Kézdi, G. (1998): *Foglalkoztatás és keresetek a közsférában*. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk): Társadalmi Riport 1998, 143-170. TÁRKI, Budapest.
- Kolodko, G.W. (1991): *Polish hyperinflation and stabilization: 1988-1990*. Economic Journal on Eastern Europe And The Soviet Union 1/1991, 9-36.
- Kolodko G.W. – McMahon, W.W. (1987): *Stagflation and Shortageflation*. A Comparative approach. Kyklos 40. évf. 2. szám, 176-197.
- Lewis-Beck, M.S. (1988): *Economics and elections: the major western democracies*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- McCallum, B.T. (1978): *The political business cycle: an empirical test*. Southern Economic Journal 44(3): 504-515.
- Millard, F. (2010): *Democratic Elections in Poland, 1991-2007*. Routledge Taylor & Francis Group, London és New York.
- Mink, M. – de Haan, J. (2006): *Are there political budget cycles in the euro area?* European Union Politics 7(2): 191-211.
- Nordhaus, W. D. (1975): *The political business cycle*. The Review of Economic Studies 42(2): 169-190.
- OECD (1992): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- OECD (1994): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- OECD (1997): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- OECD (1998): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- OECD (2002): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- OECD (2006): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- OECD (2010): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- OECD (2012): *OECD Economic Surveys, Poland*, Párizs.
- Ódor, L. – P. Kiss, G. (2011): *Kivétel erősíti? Fiskális szabályok a visegrádi országokban*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Persson, T. – Tabellini, G. (2003): *Do electoral cycles differ across political systems?* Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research Working Paper 232.
- Rogoff, K. (1990): *Equilibrium Political Budget Cycles*. The American Economic Review 80(1): 21-36.
- Rogoff, K. – Sibert, A (1988): *Elections and macroeconomic policy cycles*. NBER Working Paper 1838.
- Sachs, J. – Lipton, D. (1990): *Creating a market economy in Eastern Europe: the case of Poland*. Brookings Papers on Economic Activity 1/1990, 75-147.
- Schuknecht, L. (2000): *Fiscal policy cycles and public expenditure in developing countries*. Public Choice 102(1-2): 115-130.
- Shi, M. – Svensson, J. (2002a): *Conditional political budget cycles*. CEPR Discussion paper 3352.
- Shi, M. – Svensson, J. (2002b): *Political budget cycles in developed and developing countries*. Institute for International Economic Studies, Stockholm University. Letöltve:
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.202.8595&rep=rep1&type=pdf>

Shi, M. – Svensson, J. (2003): *Political budget cycles: a review of recent developments*. Nordic Journal of Political Economy 29: 67-76.

Stone, Randall W. (2002): *Lending Credibility*. Princeton University Press, New Jersey.

Tufte, E. [1978]: *Political control of the economy*. Princeton NJ, Princeton University Press.

Vanhuyse, P. (2004): *The pensioner booms in post-communist Hungary and Poland: political sociology perspectives*. International Journal of Sociology and Social Policy 24. évf. 1-2. szám, 86–102.